

УДК 377.35

ББК 74.24(4 Нім)

Тетяна Козак

Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ

© Козак, 2007

У статті висвітлено організаційно-педагогічні умови здійснення професійної підготовки за дуальною системою у Німеччині. Проаналізовані основні недоліки та переваги цієї системи.

Ключові слова: професійна освіта, дуальна система, критерії дуальної системи, місце навчання: професійна школа, підприємство.

Останні десятиліття характеризуються значними змінами соціокультурної ситуації у всьому світі, підвищенням динаміки процесів трансформації різних соціальних інститутів і систем, зокрема системи професійної освіти. Сучасна українська освіта розвивається у напрямку загальносвітових тенденцій. Достатньо цінним для нашої держави є досвід із організації професійної освіти Німеччини.

Система професійної освіти Німеччини, що формувалась на протязі десятиліть, успішно забезпечує підготовку висококваліфікованих спеціалістів як для власних потреб, так і для європейських підприємств. Завдяки скоординованій діяльності урядових структур, Федерального інституту професійної освіти, земельних інститутів, що займаються питаннями педагогіки та освіти, різним суспільним організаціям у Німеччині вдалося виробити критерії якості підготовки спеціалістів з багатьох професій і розвинути високоефективну систему професійної освіти.

Метою дослідження є аналіз професійної підготовки, що здійснюється у дуальній системі професійної освіти Німеччини.

Проблема професійної освіти Німеччини є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних дослідників: І.Акімовой, Г.Андрощука, Л.Бикасовой,

В.Кларіна, Р.Арнольда, У.Бека, Х.Беннера, В.Грайнерта, Г.Грунера, А.Келя, Г.Кершенштайнера, В.Лемперта, Є.Мунха, Г.Патцольда, Х.Фюра, Р.Цедлера, В.Штратенверта та ін.

Система професійної освіти Німеччини є надзвичайно диференційована. Це знаходить своє відображення у наявності великої кількості різних типів професійних шкіл. У нашій статті ми би хотіли більш детально зупинитися на дуальній системі професійної освіти (Duale Ausbildung).

Як показує дослідження, за останні сорок років система професійної освіти Німеччини стала більш упорядкованою і краще структурованою. Вона є обов'язковою для всіх старшокласників до досягнення ними 18 років.

Провідним навчальним закладом, що вже на протязі десятиліть користується найбільшим попитом є дуальна система професійної освіти. Щороку велика кількість школярів (приблизно 70%) переважно після закінчення головної (Hauptschule) та реальної (Realschule) школи розпочинають професійне навчання за “дуальною системою”. Дослідники, оцінюючи дуальну систему професійного навчання, відзначають передусім подвійність місць навчання — підприємство і професійну школу, єдність теоретичної і практичної підготовки. Ця взаємодія регулюється законом. Відповідальність за професійну освіту на підприємствах несе федеральний уряд, а відповідальність за діяльність професійних шкіл лежить на керівництві федеральних земель.

Як свідчать результати вивчення, дуальна система професійної освіти на протязі десятиліть була провідною формою професійного навчання та кваліфікаційною базою німецької виробничої та соціальної сфер. Незважаючи на те, що у дуальній системі було багато прихильників, проте вона практично не знайшла наслідування у інших державах (за винятком Австрії та Швейцарії). Очевидно її структура надто тісно пов'язана із специфічним економічним і соціальним шляхом розвитку Німеччини, щоб її можна було би використовувати у інших країнах світу [12, 526].

Згідно тверджень німецького педагога В.Грайнерта, функціональними критеріями дуальної системи професійної підготовки є такі положення [9, 21]:

1. Потреба між кількістю працівників і учнів регулюється ринком праці. Якщо підприємства пропонують певні професії, то вони керуються законними державними нормами.
2. Носієм професійного навчання є підприємство. Проте, процес професійної підготовки організується за державними законодавчими нормами і підлягає прямому або непрямому державному контролю.
3. Якість професійних кваліфікацій реалізується передусім до вимог підприємства, а також зумовлюється вимогами держави, профспілок та Союзу фахівців.
4. Кошти на професійну освіту за дуальною системою вносяться переважно підприємствами, а також можливе фінансування з боку різних фондів і часткове державне фінансування.
5. Рівень систематизації професійної підготовки зумовлюється потребами держави, суспільства і залежить від фінансування.

Варто зауважити, що перед початком професійної освіти між старшокласниками і підприємством заключається письмовий договір (Berufsausbildungsvertrag). Якщо старшокласник є неповнолітнім, то цей договір підписують уповноважені особи (батьки, опікуни та ін.).

Дуальна форма професійної освіти існує сьогодні в усіх господарських галузях: у ремеслі, промисловості, торгівлі, сфері послуг, сільському господарстві, домашньому господарстві, управлінні та ін.

Згідно закону про професійну освіту (Berufsbildungsgesetz-BBiG), освіта може надаватися лише з визнаних державою професій [5]. Як показує дослідження, кількість таких професій за останні роки значно скоротилась: у 1950р. (ФРН) — 900, 1970р. — 600, 1990р. — 373, на сьогоднішній день їх близько 360. Таке різке скорочення професій пов'язано передусім із науково-технічним прогресом: більшість професій застаріли, інші — організовані у нові комплекси.

Професійна підготовка в дуальній системі здійснюється паралельно у професійній школі та на підприємствах. Навчання триває від 2 до 3,5 років в залежності від обраної професії [12, 526-529].

Місце навчання” підприємство”

Вивчення наукових праць дало змогу з'ясувати, що підприємство є важливим місцем навчання у дуальній освітній системі, вже хоча б тому, що на нього припадає приблизно три чверті всього навчального часу. Аналіз професійної освіти, одержаної на підприємстві, свідчить про те, що існує два підходи відносно якості професійної підготовки, що одержується на підприємствах. Характерною ознакою першого підходу є одержання недорогої, з точки зору вартості, професійної освіти, що є максимально зорієнтованою на потреби конкретного підприємства. Другий підхід передбачає здобуття більш дорожчої освіти, яка здобувалася б вільно та не залежала від потреб конкретного підприємства. Типізація виробничого навчання, що базується на конкретних емпіричних результатах, представлена у роботах німецьких вчених: В.Лемперта, Дамма-Рюгера, У.Дегена та ін. [11, 105-144].

Як свідчать матеріали досліджень, з точки зору якості, у Німеччині існує три форми професійної освіти у межах дуальної системи.

Найбільш ефективною є професійна підготовка, що одержується в промисловості у навчальних майстернях переважно великих підприємств, чисельність працюючих на яких сягає від 100 до 1000 і вище. До основних ознак цієї освіти належать:

- існує власний навчальний відділ із штатним керівництвом та досвідченими, висококваліфікованими вчителями;
- навчання відбувається не на самому підприємстві, а в навчальних майстернях, тобто у навчальних приміщеннях оснащених сучасним обладнанням;
- систематично відбуваються практичні заняття у формі реалізації проектів, враховуючи особливості виробництва та майбутньої

професії, спеціальні заняття з оволодіння професією відбуваються у виробничих відділах підприємства, згідно графіка;

- поряд із професійною освітою проводяться додаткові теоретичні заняття;
- під час навчання значна увага приділяється розвитку соціальної, культурної та спортивної сфери життя старшокласників;
- зарахування на навчання відбувається згідно результатів тесту на професійну придатність;
- під час навчання старшокласники одержують додаткові консультації від соціальних працівників та психологів підприємства.

Професійне навчання за дуальною системою здійснюється також на малих та середніх підприємствах, чисельність працівників складає менше 20, або від 20 до 100. Основними ознаками, що відрізняють її від попередньої форми є:

- несистематичне проведення занять на виробництві;
- відносно низький ступень організації та механізації виробничих процесів, наслідком чого є широкий спектр вимог та задач, що ставляться до працівника;
- наближеність до виробництва є характерною ознакою організації такого навчання; координація процесу навчання здійснюється децентралізовано;
- стадія навчання за межами виробничих цехів є можливою, проте, як правило, навчання ручним методам праці здійснюється неподалік від основного виробництва у так званих “кутках школяра”;
- навчання теоретичним основам професії здійснюється виключно у професійній школі.

Таким чином, навчання на малих та середніх підприємствах повністю залежить від активності учня, від його зацікавленості майбутньою професією, а також від залучення ради підприємства та учнів у освітній процес.

Наступною формою професійної освіти є реміснича освіта. Основними ознаками, що відрізняють її від попередніх форм є:

- передача практичних знань з обраної професії здійснюється винятково на робочому місці в майстерні або на будівельному майданчику;
- освіта орієнтована винятково на вирішення конкретних виробничих задач і не охоплює усього навчального матеріалу, який є включений в екзаменаційні питання; кваліфікаційні вимоги досягаються лише у процесі спільної праці з майстром;
- координація питань освіти і праці здійснюється децентралізовано і, в значній мірі, залежить від особистості викладача; підписані та затвердженні навчальні плани, як правило, значно менші тих, що використовуються у промисловій формі навчання;
- одержання теоретичних професійних знань здійснюється лише у професійній школі.

Як свідчать матеріали дослідження, з метою подолання недоліків у професійній підготовці на підприємствах, були створені *Міжвиробничі навчальні центри (überbetriebliche Berufsbildungsstätte)*. Ці центри доповнюють професійну освіту на підприємствах, передусім на малих та середніх. Навчання триває 1-2 тижні на рік. Варто зауважити, що Міжвиробничі навчальні центри не замінюють професійної освіти, проте виконують наступні функції:

- вирівнюють різницю у рівнях професійного навчання;
- здійснюється викладання тих технічних навичок і технологій, які є складовими частинами типових планів навчання, проте, з певних причин, не можуть викладатися на всіх підприємствах;
- трансфер інновацій на підприємства.

Отже, ці центри намагаються усунути проблеми, що виникають передусім на малих та середніх підприємствах.

Місце навчання “професійна школа”

Аналіз праць, в яких проаналізовано професійні школи дуальної системи [7; 8; 12] свідчить, що вони, в рамках дуальної системи, є партнерами підприємств, які надають освітні послуги. Разом вони навчають старшокласників професіям у відповідності з прийнятими навчальними програмами. Основна увага приділяється теоретичній підготовці. Проте, поряд із викладанням теоретичних основ професії, професійна школа виконує і функцію загальноосвітньої школи, вона розширяє вже набутий рівень загальноосвітньої підготовки.

Вивчені джерела [7, 166; 12, 560-561] свідчать, що професійні школи (дуальної системи) поділяються на два типи: професійні школи неповного тижневого навантаження (Teilzeitschule), навчання у яких триває 1-2 дні на тиждень, а решта часу учні проводять на підприємствах, де здійснюється практична професійна підготовка та школи з блоковим навчанням (Blockunterricht). Блокове навчання у професійній школі є альтернативною формою організації навчального процесу. Замість традиційного навчання 1-2 рази на тиждень у блоковій системі ці заняття проводяться безперервно протягом кількох тижнів.

Під час навчання школярі мусять складати проміжні іспити, що служать контролем успішності і не впливають на результат випускних іспитів. Випускний іспит складається з теоретичної та практичної частин. Якщо старшокласник не склав випускних іспитів, то він має можливість перездати їх, але не одразу, а через рік, коли його будуть складати інші школярі. Випускні іспити можна складати лише двічі. Після складання іспитів старшокласники одержують свідоцтво про закінчення освіти і здобувають середню професійну освіту, що дає їм змогу розпочати трудову діяльність за здобутою професією.

Аналізуючи професійну школу, В.Грайнерт зауважує, що перед нею стоїть задача продовжити навчання з широкого кола питань, пов'язаних з підготовкою до майбутньої професійної діяльності. У відповідності із правовими актами федеральних земель вона може додатково приймати участь в реалізації задач відносно підвищення кваліфікації [8].

Варто зауважити, що значна роль професійної школи у межах дуальної системи виражається у тому, що

- вона є обов'язковою державною школою у всіх федеральних землях, для усіх учнів, за винятком тих, хто вже приступив до професійної освіти в інші середні заклади II ступеня;
- вчителі професійних шкіл є членами комісій з питань професійної освіти та екзаменаційних комісій (з правом голосу) компетентних інстанцій.

Як свідчать матеріали дослідження, на сьогоднішній день дуальна система професійної освіти перебуває у нестабільній ситуації: з одного боку, вона користується високою громадською повагою та підтримкою, що зумовлено великою кількістю учнів, що приступають до професійного навчання за дуальною системою; з іншого — за останні декілька років спостерігаються ознаки її занепаду.

Вивчені джерела [1; 2; 5] свідчать, що дуальна система знаходиться у кризовому становищі.

1. У першу чергу це пов'язано із зростаючою неоднорідністю соціального складу учнів. Останнім часом за дуальною системою здобувають професійну освіту не лише випускники головної та реальної шкіл, але і випускники гімназій. З огляду на великий вплив випускників реальних шкіл та гімназій обдаровані випускники головних шкіл залишаються ущемленими, оскільки випускники гімназій займають престижні місця у сфері торгівлі та надання послуг; незайняті ними місця одержують випускники реальних шкіл. Випускникам головних шкіл залишаються, як правило, місця у сферах промисловості, виробництва та у ремеслі. Школярі, що закінчили спеціальні школи (Sonderschule) для дітей із відхиленнями розвитку, або учні, які не закінчили будь-який тип загальноосвітньої школи I ступеня навчаються непрестижним ремісничим професіям. Отже, в результаті селекції, що відбуваються всередині дуальної системи, обдаровані випускники головних шкіл втрачають можливість навчатися тим, професіям, які їм до вподоби.

2. Посилюється тенденція серед молоді щодо одержання вищої освіти, оскільки випускники вищих шкіл менше підлягають ризику у системі зайнятості, ніж випускники дуальної системи, мають вищу заробітну плату, кращі шанси підвищення кваліфікації та кар'єрного росту.

3. Недостатня гнучкість дуальної системи стосовно питань необхідності оволодіння новими професіями.

Проте, варто зазначити, що не усі німецькі вчені згодні з думкою про те, що дуальна система освіти знаходиться у критичному стані. Як свідчать результати вивчення, до прихильників цієї системи належать: У.Бека, Г.Куча, В.Грайнерт та ін. [3; 4; 9]. До числа аргументів на користь дуальної системи варто віднести наступні положення, які перекривають її недоліки:

1. Переважна частина молоді не може і не має бажання вникати у абстрактно-теоретичний віддалений від практики навчальний зміст, що подається у гімназіях.

2. Хоча кількість професій, які можна здобути у дуальній системі є значно меншою, від тих, що можна одержати у межах системи вищої освіти, проте вони мають високе суспільне визнання, і їх здобуття до сих пір є гарантом надійного існування у нашому непростому суспільстві.

3. На користь дуальної системи професійної освіти, її життєздатності та стійкості говорить порядок управління цією системою, який базується на консенсусі держави, галузевих об'єднань підприємців та профспілок щодо прийняття рішень стосовно соціальних проблем. Ця модель управління, на протязі тривалого часу, сприяє зниженню ризику прийняття невірних рішень у сфері освітньої політики, вчасності професійної освіти, а усі рішення приймаються з урахуванням інтересів як державних, так і ринкових структур.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що не дивлячись на початок ерозійних процесів, які спостерігаються вченими протягом останніх десятиліть у середині дуальної системи, вона була і залишається основою професійної освіти Німеччини і забезпечує, завдяки поєднанню теоретичної та практичної підготовки, формування кваліфікованих фахівців.

1. Arnold R., Munch J. Fragen und Antworten zum Dualen System der deutschen Berufsausbildung. – Bonn. – Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft, Forschung und Technologie, 1995. – 138 S.
2. Arnold R., Weber H. Weiterbildung und Organisation. – Berlin, 1995. – S.74–83
3. Beck U. Bildungsexpansion und betriebliche Beschäftigungspolitik. – Frankfurt/New York, 1980. – S.60–79
4. Beck U. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. – Frankfurt am Main, 1986. – S.67–112
5. Berufsbildungsgesetz (BBjG) vom 14. August 1969, zuletzt geändert durch den Einigungsvertrag vom 31. August in Verbindung mit dem Einigungsvertragsgesetz vom 23. September 1990 // Ausbildung und Beruf, Rechte und Pflichten während der Berufsausbildung. – Bonn. – Hrsg. Der Bundesminister für Bildung und Wissenschaft. –1990. – 208 S.
6. Dybowski G. u.a. Berufsbildung und Organisationsentwicklung. – Bremen, 1995. – S.354–372
7. Führ Ch. Deutsches Bildungswesen seit 1945. – Bonn. – Inter Nationes, 1996. – 342 S.
8. Greinert W.-D. Schule, als Instrument sozialer Kontrolle und Objekt privater Interessen: Der Beitrag der Berufsschule zur politischen Erziehung der Unterschichten. – Hannover, 1975. – 107 S.
9. Greinert W.-D. Das duale System der Berufsausbildung in der Bundesrepublik Deutschland. Struktur und Funktion. 2, verbesserte Auflage. – Stuttgart. – Holland Johannes, 1995. – 154 S.
10. Greinert W.-D. Das deutsche System der Berufsbildung. – Baden-Baden, 1998. – 117 S.
11. Lempert W. Bildung und Beruf. Soziale und ökonomische Aspekte. – Berlin/Heidelberg/New York/Tokio, 1986. – 105–144 S.

12. Cortina K.S., Baumert J., Leschinsky A., Mayer K., Trommer L. Das Bildungswesen in der BRD. – Hamburg. – Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2005.- 912 S.
13. wilhelm.roepke.schule@landratsamt-karisrue.de

Tetyana Kozak

**PECULIARITIES OF ORGANIZATION AND FUNCTIONING OF DUAL
SYSTEM IN GERMAN VOCATIONAL EDUCATION**

The article covers organizational-pedagogical conditions of realisation of vocational education accorning to dual system in Germany. There were analyzed the prinzipal advantages and disadvantages of this system.

Key words: *vocational education, dual system, standarts of dual system, place of education: vocational school, enterprise.*